AMALIY PSIXOLOGIYANING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISH TARIXI

Utayeva Guljahon Shukurbayevna
Jizzax shahar 30-maktab psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada amaliy psixologiyaning vujudga kelish tarixi va mazmun mohiyati haqidagi fikrlar mavjud.

Kalit so'zlar: Psixologiya, antik davr psixologiyasi, amaliy psixologiya, psixik jarayonlar, psixik faktlar.

Psixologiya fani inson shaxsi, uning ichki dunyosi haqidagi bilimlarning murakkab sohasidir. Psixologiya har kimga o'z tajribasidan ma'lum bo'lgan sezgi, idrok, xotira, tafakkur. xayol, his-tuyg'u va insonning qobiliyati, iste'dodi, temperamenti, xarakteriga xos ruhiy xodisalar haqidagi bilimlarni o'z ichiga olgan sohadir. Psixik jarayonlar ham boshqa hodisalar kabi o'z qonunlariga ega. Idrok qilish, his qilish va tafakkur jarayonlari qanday namoyon bo'ladi? Odamning qobiliyati qanday o'sib boradi va xarakteri qanday tarkib topadi? Psixologiya ilmi ana shunday nozik masalalar bilan shug'ullanadi. Psixologiya juda qadimgi fanlardan bo'lib, bundan taxminan ikki yarim ming yillar muqaddam maydonga kelgan. «Psixologiya» yunoncha «psyuxe» - «jon» umumiy holatda ruh va «logos» - ilm, ta'limot degan ikki so'zdan iborat bo'lib, «jon yoki ruh haqidagi ta'limot» degan ma'noni anglatadi. Qadim zamonlarda tashqi olamdan ta'sir qilayotgan narsalarning nerv sistemasi yordamida miyada aks ettirilishini odamlarning tushunishi qiyin bo'lgan. Shuning uchun ular murakkab aks ettirish hodisalarini jon bilan bog'lab tushuntirganlar. Shu tufayli psixologiya fani qadim zamonlarda jon haqidagi ta'limot sifatida maydonga kelgan. Hozirgi kunda psixologiya fani o'zining qadimgi nomini saqlab qolgan bo'lsa ham mazmunan batamom o'zgarib ketgan. Agar biz psixologiyaning mazmunini hozirgi davr talabidan kelib, tushuntiradigan bo'lsak, shunday ta'rif berishimiz mumkin: «Psixologiya fani psixik jarayonlar va inson shaxsining psixologik xususiyatlari

haqidagi fandir». Davrimizning yetuk psixologi, professor V.Karimova hozirgi zamon psixologiyasiningtarahhiy etib borishiga shunday ta’rif keltiradi: «Psixologiya sohasida mukammal dars kutubxonasi slikpar yozila boshlangan davrga salkam 160 yil bo‘ldi. Shu davr ichida juda ko‘plab ilmiy tadqiqot natijalarini o‘z ichiga olgan monografiyalar, darsliklar qo‘llanmalar yozildi. Lekin bu bilan fan o‘zining jamiyat oldidagi vazifalarini to‘laqonli bajara oldi. degan xulosa chiqarib bo‘lmaydi Sababi, psixologiya soqasida faoliyat ko‘rsatgan barcha olimlar ko‘proq diqqatlarini mavxum shaxsva individual psixologiyaga qaratdilar. Vaholanki, inson, uning barkamolligi, jamiyat taraqqiyotiga bevosita ta’siri masalasi o‘tgan asr oxiriga kelib o‘ta dolzarb va muhim muammolar qatoridan joy oddi. XX asrda erishilgan yutuqlardan eng muhimi shu bo‘ddiki, inson o‘z aql-idroki, tafakkuri va ijobiy salohiyati bilan murakkab texnika, elektronika va boshqa shunga o‘xshash global texnologiyalarni kashf etdi»1. XXI asr bo‘sag‘asida barcha fanlar qatori Milliy psixologiyamiz yangicha mazmun kashf etdi. Bu islohotlarning barchasi inson omilini har qachongidan ham yuqori saviyaga ko‘tarib, xalqimiz psixologiyasining zamon va makondagi o‘rnini, nasl-nasabini, o‘zligini, kelib chiqishini, insoniyat tarixida tutgan o‘rnini, uning rivojiga ko‘shgan hissasini, milliy iftixorinn, g‘ururini mustaqil va xolisona anglab olishidir. Agar xalqimiz o‘zining million psixologiyasiga, boy tarixiga ega bo‘lsa, u o‘zi kechirgan ijtimoiy psixologik jarayonlarni chuqurroq tushunadi. Psixologiya sohasidagi bu izlanishlar yetakchi psixolog olimlarimiz ilmiy faoliyatida mujassamlangan va ular tomonidan jamiyat, inson psixologiyasi va ma’naviyati ilmiy-nazariy taxlil qilinadi. Shuni hisobga olish kerakki, odamdagi barcha psixik jarayonlar va shaxsny xususiyatlar o‘z-o‘zicha yuzaga kelmaydi Psixik jarayonlar (ya’ni sezish, idrok, xltira, tafakkur, xayol, nutq va shu kabilar) ham, shaxsning psixik xususiyatlari (ya’ni ehtiyojlari, qiziqishlari, malaka va odatlari, xarakteri qobiliyatlari.) ham odamning mavjud faoliyati jarayonida namoyon bo‘ladi Shuning uchun psixologiya fani insonni turli faoliyatlarda o‘rganadi. Shu sababli inson shaxsining mohiyati barcha ijtimoiy munosabatlar yig‘indisidan iboratdir.

Shunday qilib. psixologiya fani qandaydir jon, ruh xaqidagi fan bo‘lib qolmay, balki aniq psixologik jarayonlar. ya’ni aks ettirish jarayonlari va inson shaxsining psixologik xususiyatlari haqidagi fan hamdir. Kengroq ma’noda oladigan bo‘lsak, psixologiya fani psixik jarayonlarning va shaxs psixologik xususiyatlarining namoyon bo‘lishi va taraqqiyot qonunlarini o‘rganadigan fandir. Psixologiyani o‘rganishda shuni alohida hisobga olish kerakki, insonning butun ongli hayoti ikkita fiziologik-organik hayot va psixik hayotdan iboratdir. Psixo-fizik o‘zaro ta’sir nazariyasi asoschilarining fikricha, psixik hodisalar bilan fiziologik hodisalar o‘z mohiyatlari jihatdan har xil hodisalar bo‘lsa-da, bir-birlariga o‘zaro ta’sir etib turadilar. Natijada fiziologik hodisalar psixik hodisalarni yuzaga keltiradi. Odamning kundalik hayot faoliyati ana shu tarzda davom etaveradi. Shunday qilib, biz hayot qonunlariga asoslangan psixologiyani, unimg mohiyati va taraqqiy etish tizimlarini o‘rganar ekanmne, psixikani inson miyasining mavjud voqelikni aks ettirish xossasi deb bilishimiz zarur. M.Vohidovning ta’kidicha, buning uchun psixikaning nerv fiziologik asoslaridan ham ozmi-ko‘pmi xabardor bo‘lnshimiz lozim. Atoqli rus fiziologi I.M. Sechenov o‘zining «Bosh miya reflekslari» nomli asarida psixik hodisalar inson organizmidagi boshqa hamma funksiyalar kabi tabiiy hodisa ekanligini, psixik holisalar nerv tuzilishi reflekslari, ya’ni aks ettirish faoliyatining natijasi ekakligini ko‘rsatib berdi. I.M. Sechenovning ilg‘or g‘oyalari I P.Pavlovning ilmiy eksperimental ishlari uchun asos bo‘ldi I. P. Pavlov o‘zining ko‘p yillik ilmiy faoliyati o‘laroq shartli reflekslar haqidagi mashhur ta’limotni yaratdi. I P Pavlovning Oliy nerv faoliyati va xususan, shartli reflekslar haqidagi ta’limoti haqli ravishda psixologiyaning tabiiy-ilmiy asosini tashkil etdi. I. P.Pavlovning shartli reflekslar haqidagi ta’limoti organizmning tashqi muhitga muvofiqlashuvini va juda ko‘p murakkab psixik jarayonlarning fiziologik mexanizmlarini tushunish imkonini beradi. Psixikaning eng yuksak bosqichi bo‘lmish ong masalasiga kelsak, ong uzoq evolyutsion taraqqiyot natijasi sifatida faqat insongagina xosdir. Ong ijtimoy-tarixiy sharoitda odam mehnat faoliyatining tarkib topishi hamda til

yordamida boshqa odamlar bilan munosabatda bo‘lishi natijasidir. Ongning yashash usuli va ong uchun nimaningdir borligi bilimdir. Demak, ongning birinchi ta’rifi uning turli bilimlar yig‘indisidan iborat ekanligidir. Ongning ikkinchi tarifi odamning o‘z-o‘zini anglash jarayonida namoyon bo‘ladi. Odam tirik mavjudotlar tarixida birinchi bo‘lib obyektiv olamdan ajralib chiqdi va o‘zini tevarak atrofdagi muhitga qarama-qarshi qilib qo‘ydi. Odam «Men» degan tushunchani «Men emas» degan tushunchadan ajratadigan bo‘ldi. Shu tariqa odam ongli mavjudot sifatida o’zini-o‘zi anglay boshladi Shunday qilib, psixologiya fani inson shaxsiga xos bo‘lgan ana shu xususiyatlarning yuzaga kelishi va namoyon bo‘lish qonuniyatlarini o‘rganishni maqsad qiladi. Psixologiyani o‘rganish odamni psixika haqidagi va psixik hayotning xilma-xil hodisalari haqidagi bilimlar bilan boyitibgina qolmay, shu bilan birga odamning ahliy faoliyatini ham o‘stirishga yordam beradi, yangi bilimlar, ko‘nikmalarni tezroq egallash, yangi nazariy va amaliy vazifalarni to‘g‘ri hal qilish qobiliyatini shakllantiradi, o‘z fikrlarini nutqda to‘g‘ri ifodalay bilish va boshqalarning nutqini to‘g‘ri tushuna bilishda ham o‘z ifodasini topadi. Albatta, fan bilan shug‘ullanish, ilm olish, izlanish insonni kamolga yetkazadi. Ammo psixologiya bu sohada alohida o‘rin tutadi. Inson psixologiyani o‘rganar ekan, avvalo o‘z aql-idrokini, uning jarayonlarini bilib oladi, unga diqqat e’tibor beradi. Aql faoliyatini kuchaytiradigan shart-sharoitni bilib oladi va shu bilan o‘z aql-idrokining ko‘proq o‘sishiga zamin hozirlaydi. Bundan ko‘rinadiki, o‘quv muassasalarida faoliyat ko‘rsatayotgan har bir pedagog, maorif ishining rahbari psixologiyani bilishi muhim ahamiyatga ega. Hozirgi vaqtda ishlab chiqarishning hamma tarmoqlarida, mehnatni tashkil etishning har xil turlarida psixologiya yetakchi o‘rin tutmoqda. Yoshlar tanlagan kasbning har bir turi odam tegishli bilim va mahorat talab qilishi bilan birga maxsus psixologik sifatlarga ega bo‘lish kerakligini ham taqozo etadi. Shu sababli tanlangan ixtisosga qarab murakkab va mas’uliyatli kasb turlarini bajarishga to‘g‘ri keladigan kishilar maxsus psixologik tekshirishdan o‘tkaziladi. Masalan, kosmonavtlarni, uchuvchilarni, katta va kichik mashina haydovchilarni, paxtaning qator oralariga

ishlov beruvchi mexanizatorlarni tanlashda talabgorlar xotirasi juda o‘tkir, diqqat faoliyati turg‘un va murakkab harakatlarni tez bajara oladigan, tafakkur jarayonlari ancha shakllangan yoshlarni ajratib olish maqsadida tekshirib ko‘riladi.

Bularning hammasidan o‘rinli foydalanish uchun insonni psixikasini bilish, psixologiyani o‘rganishning ahamiyati benihoya katta. Shuningdek, psixologiyani bilish kundalik turmush uchun ham ahamiyatlidir. Hamma doimo boshqa kishilar davrasida bo‘ladi, muayyan munosabatlar tanish-bilishlik, oshna-og‘aynigarchilik va boshqa shu kabilar tufayli o‘zgalar bilan muomalada bo‘ladi. Albatta, shunday sharoitda insonlarning bir-birlari haqidagi tasavvurlari boyib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S.N. Nishonova “Umumiy psixologiya” o’quv qo’llanma
2. Mayers D. Sotsialnaya psixologiya «Piter»,1999
3. Ananev B.G. “CHelovek kak predmet poznaniya”. “Piter”, 2001.
4. CHaldini R. Psixologiya vliyaniya. M., 2000.
5. Filipp Zimbardo, Maykl Lyayppe. Sotsialnoe vliyanie.- SPb, 2000.-448 s.